

4. Українська педагогіка в персоналіях. У двох книгах. Кн. I. / за ред. О. Сухомлинської. – К.: Либідь, 2005.
5. Усатенко Т.П. Українська національна школа: минуле і майбутнє / Т.П. Усатенко. – К.: Наукова думка, 2003. – 284 с.
6. Франко І.Я. Хома з серцем і Хома без серця / І.Я. Франко // Твори. – Т.22.

Л.В. УСАЧ. УКРАИНСКАЯ НАЦИОНАЛЬНАЯ ШКОЛА ВО ВЗГЛЯДАХ ВИДНЫХ ДЕЯТЕЛЕЙ ФИЛОСОФСКО-ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ МЫСЛИ

Резюме. В статье проанализировано взгляды видных деятелей философско-педагогической мысли о сущности организации и функционирования украинской национальной школы. Акцентируется внимание на необходимости учета национального педагогического опыта в процессе развития современной школы в Украине.

Ключевые слова: национальные ценности, национальная идея, украинская культура, украиноведческое содержание, обучение на родном языке, народная педагогика, учитель украинской школы.

L.V. USACH. UKRAINIAN NATIONAL SCHOOL IN THE VIEWS OF EMINENT PHILOSOPHICAL AND PEDAGOGICAL THOUGHT

The summary. The article analyzes the views of leaders of philosophical and educational thought on the nature of construction and operation of Ukrainian national school. The attention is focused on the need to take account of national teaching experience in building modern schools in Ukraine.

Key words: national values, national idea, Ukrainian culture, The Content, ridnomovne training, public education, teacher Ukrainian school.

Рекомендовано до друку.

Д-р. пед. наук, проф. С.Г. Карпенчук.

Одержано редакцією 07.04.2016 р.

УДК: 370: 316. 613

В.В. ВЕРБЕЦЬ

МОНІТОРИНГ ЕСКАЛАЦІЇ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО ДИСКОМФОРТУ ОСОБИСТОСТІ

Резюме. У статті аналізується ескалація соціально-психологічного напруження в молодіжному середовищі в контексті соціальних трансформацій українського суспільства, репрезентуються результати соціально-педагогічного моніторингу ціннісних орієнтацій студентської молоді та пропонуються рекомендації щодо переведення інтелектуального потенціалу особистості в соціально продуктивний простір.

Ключові слова: соціально-педагогічний моніторинг, конфліктний потенціал, молодіжне середовище, ескалація напруження.

Постановка проблеми. Вищий навчальний заклад – один із найбільш ефективних соціальних інститутів, який органічно пов'язаний із фундаментальними основами державного устрою, його суспільно-політичною і соціально-економічною організацією та найвагоміший чинник становлення та розвитку інтелектуального потенціалу молодого покоління. Тому надзвичайно важлива проблема сьогодення – налагодження систематичного вивчення впливу об'єктивних чинників на функціонування вищих навчальних закладів й унеможливлення негарздів соціально-економічного, психолого-педагогічного та інформаційного характеру. Актуальна проблема сьогодення – аналіз об'єктивних та суб'єктивних бар'єрів в навчально-виховному процесі ВНЗ, які тримають у полоні невичерпний та нереалізований соціальний потенціал студентської молоді, що відповідно дозволяє зменшити руйнівну дію негативних чинників.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зазначимо, що широкого резонансу набули соціологічні дослідження В. Головенко, В. Докаша, І. Кононова, В. Онищука, Л. Сокурянської, М. Туленкова, Л. Хижняк, С. Щудло, Д. Яковлева, які проводяться з метою визначення динаміки соціально-педагогічного процесу в кількох вимірах соціального простору й часу [7, 228-334].

Мета наукової статті – проаналізувати результати моніторингу соціально-педагогічних проблем функціонування ВНЗ та визначити перспективні напрями поглиблення якості навчального процесу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Одним із перспективних шляхів оптимізації соціально-освітніх процесів ВНЗ є запровадження системи соціально-педагогічного моніторингу. Зазначимо, що соціально-педагогічний моніторинг – це інтегрована сукупність методів збору, аналізу, інтерпретації, репрезентації й впровадження інноваційних методик та технологій у навчально-виховний процес освітнього закладу на основі врахування впливу потенціалу «зовнішнього» та «внутрішнього» соціально-педагогічного середовища і порівняння з базовими параметрами евристичної педагогічної моделі. Завдяки багатовекторного запровадженого соціально-педагогічного моніторингу та евристичності аналітичних процедур можна вирішувати проблеми узгодження функціонування всіх компонентів педагогічного процесу і значно поглибити їх ресурсний потенціал. Зазначимо, що ефективним засобом налагодження зв'язку між ВНЗ і соціальною практикою, між професорсько-викладацьким колективом і студентським середовищем є соціально-педагогічний моніторинг, який передбачає як локальні соціальні, соціологічні, психолого-педагогічні, так і

повномасштабні, соціально-економічні та психолого-педагогічні дослідження. Запровадження системи соціально-педагогічного моніторингу в навчальному закладі уможливило отримання широкої та різноаспектної інформації щодо якості освітнього процесу, визначити динаміку засвоєння знань й здобуття умінь і навичок студентами, дізнатися про соціальний дискомфорт та ціннісні орієнтації суб'єктів навчально-виховного процесу, проводити виважену та науково обґрунтовану кадрову політику. Для отримання об'єктивної та репрезентативної соціальної інформації соціально-педагогічний моніторинг передбачає відповідні рівні, способи та етапи збору, аналізу та інтерпретації емпіричної інформації. Як свідчать результати моніторингу проблем студентської молоді, проведеного впродовж 2012-2016 років Інститутом соціальних досліджень та Центром моніторингу якості освіти РДГУ, у життєдіяльності студентської молоді набувають поширення наступні тенденції дискомфорту [1, 257]. *По-перше*, соціокультурна ситуація чинить на студента неоднозначний за ступенем, механізмами, формами та результатами тиск, відтак спонукаючи його до відхилення від обраної патерналістської стратегії до прагматичного розвитку. *По-друге*, поглиблюється прояв функціонально-ментального неврозу, що продукує у свідомості пересічного студента “музею образ” за негативні сторінки історії країни, які на жаль, неоднозначно витлумачуються, а подекуди експлуатуються в політичному просторі країни, залежно від політичної або ідеологічної заангажованості та здобувають характер „психічної інфляції”. Внаслідок відсутності належного соціального досвіду молодіжного покоління та домінування застарілих ідеологем серед викладацького корпусу освітніх закладів унеможливується формування інноваційної і стійкої системи цінностей особистості адекватних сьогоденню. *По-третє*, динамізується процес вигорання соціально-професійного потенціалу викладацького складу (відсутність належної наукової комунікації, боротьба за виживання, невпевненість у завтрашньому дні) спричиняє депрофесіоналізацію студентів та зменшує рівень їхніх професійних домагань, відтак, актуалізується проблема соціального та психологічного захисту й необхідність вирішення проблем відповідної кадрової політики в царині освіти. *По-четверте*, відбувається руйнація мотивації навчання в студентському середовищі. Процес зменшення рівня мотивації навчання відбувається не лише за час навчання у ВНЗ, але й на попередніх етапах становлення особистості, що можна пояснити та обґрунтувати її руйнацію як результат відсутності науково обґрунтованої евристичної моделі соціальної, професійної та кваліфікаційної ідентичності учнів ЗНЗ та студентів ВНЗ [7, 233]. Водночас неадекватне уявлення студентів про майбутнє працевлаштування, недостатній рівень зв'язку навчального процесу з роботодавцями, відсутність прогнозу потреб у фахівцях для соціальної практики породжують настрої байдужості, невпевненості у завтрашньому дні та актуалізують патерналістські надії й пасивність молоді у вирішенні власних проблем. Варто зазначити, що падіння мотивації навчання, як вже зазначалося, відбувається під дією суперечливих та амбівалентних впливів сучасності. З одного боку, це невпевненість, пасивність, байдужість студентів можна тлумачити як прояв психологічного опору, з іншого – агресивність суджень та дій з елементами відхиленої асоціальної поведінки. Ці дві взаємозалежні тенденції породжують ескалацію (нагромадження) амбівалентної соціальної напруженості, яка може мати два вектора: один – спрямований на внутрішній світ особистості, що викликає руйнацію мотиваційних механізмів, - інший назовні, продукуючи агресивні вчинки та девіантну поведінку, загалом. Для отримання об'єктивної інформації щодо динаміки якості освіти варто здійснювати систематичну діагностику ефективності всіх компонентів освітнього процесу. Тому здійснення соціально-педагогічного моніторингу – важлива передумова отримання інформації, яка відображає як „зовнішні” (політичні, економічні та соціальні) характеристики, так і „внутрішні” (організаційно-методичні та психолого-педагогічні) в динаміці та розвитку. Моніторинг, як система постійного спостереження і діагностики конкретного соціального процесу й визначення його динаміки за допомогою аналізу емпіричної інформації (масиву анкет, бланків інтерв'ю, протоколів спостережень, статистичних даних тощо) дозволяє порівняти базові і нормативні показники й передбачити небажані відхилення в процесах пізнання, спілкування та дозвілля викладачів і студентської молоді й використати отримані результати в різних галузях соціальної практики. Як свідчать результати моніторингу, проведеного в Рівненському державному гуманітарному університеті серед студентської молоді домінує низька адаптивність до ринкових зрушень й неготовність її діяти більш самостійно щодо облаштування власної долі на перетині сформованих та задекларованих впродовж попереднього історичного періоду стереотипів соціальних орієнтацій та очікувань щодо “стабільності” й належної “турботи” держави про молодіжне покоління. Внаслідок відбувається ескалація патерналістських очікувань молоді у нових ринкових умовах на основі домінування стереотипізації як необхідного способу людського мислення й здобуття молоддю нового соціального досвіду, але, водночас, уповільнюється процес прийняття адекватних, прагматичних рішень. Також зростають розбіжності економічного та соціального статусів в молодіжному середовищі (молодь, з одного боку, “покладає надії на власні зусилля й частково на підтримку батьків”, з іншого – “на ефективність соціальних трансформацій”), внаслідок ініціюються різні за наслідками процеси: відпливають компетентні та кваліфіковані працівники із українського сектору економіки в сектори інших держав, руйнується система мотивації особистості у професійній зорієнтованості на підґрунті відсутності ресурсів професійної ідентифікації. На превеликий жаль, зменшується рівень професійної компетентності та кваліфікованості, водночас динамізується індивідуальне пристосування особистості до економічних трансформацій, і як наслідок послаблюється соціальний престиж якості освіти як чинника суспільної диференціації. Зважаючи на складність й багатовекторність діяльності вищого навчального закладу в реальному соціальному часі і просторі та існуючі власні суперечливі намагання входження у процеси євроінтеграції, діагностика проблем ВНЗ здобуває надзвичайно актуального значення з

перспективою їх вирішення кваліфіковано й професійно. Варто зазначити, що діагностика процесів формування та реалізації ресурсів студентської молоді повинна здійснюватися на підґрунті глибокого вивчення процесів становлення її самосвідомості, самовизначення, самореалізації та самоствердження як взаємозалежних і взаємообумовлених елементів „індивідуальної творчої лабораторії” особистості [4, 72]. Це звичайно, вимагає налагодження тісної співпраці колективів освітніх закладів з учнівськими, студентськими, творчими організаціями та установами молодіжного спрямування. Тому визначення конкретних закономірностей і механізмів взаємозв'язку між особистістю та суспільством поглиблює вплив на функціонування соціальної групи й оптимізує соціально-психологічну регуляцію в умовах навчального колективу [5, 17]. Зокрема результати моніторингу, проведений у березні та травні 2016 року Інститутом соціальних досліджень та Центром моніторингу якості освіти РДГУ, свідчать про домінуючі настрої, які сьогодні набувають поширення в молодіжному середовищі (*емпіричні дані отримані методом опитування студентів 10 факультетів університету відповідно до репрезентативної вибірки та наданими експертними оцінками викладачів кафедр університету*) (див. таблицю 1).

Таблиця 1

Домінуючі настрої молодіжного середовища

		березень	травень
1.	Байдужості	25.6%	24.8%
2.	Розчарування	28.8%	22,6%
3.	Надії на поліпшення ситуації	31.9%	31.4%
4.	Впевненості	5,4%	6.9%

Якщо згрупувати відповіді респондентів у травні (п.1.+п.2), сума відповідей «*песимістів*» буде становити **47,4%**, відповідно «*оптимістів*» – **38,3%** (п.3+п.4.). (*В попередньому дослідженні (березень 2016 р.) на думку експертів – викладачів РДГУ подібна тенденція репрезентується так: «песимістів» – 54,4%; «оптимістів» – 37,3%*). У травні «песимістів» дещо зменшилося (**47,4%**), «оптимістів» стало **38,3%** серед опитаних. Отже тенденція інертності, апатії, байдужості та розчарування серед студентів і за оцінками експертів-викладачів, зберігається й потребує переорієнтації з «негативу» на «позитив». У дослідженні була здійснена спроба реалізації системи моніторингу наявності соціально-психологічного напруження серед студентського середовища. Так, експерти визначили гіпотетичну «ідентифікаційну матрицю» молодіжних поколінь (див. таблицю 2). Водночас експерти вважають, що у майбутньому будуть поширюватися такі гіпотетичні «покоління» (див. таблицю 3).

Таблиця 2

1.	Комп'ютерне покоління	59,4%
2.	Покоління надій	44.8%
3.	Ошукане	25,4%
4.	Агресивне	22,5%
5.	Налякане	22.2%
6.	Розчароване	21,1%
7.	Втрачене	20,5%
8.	Прогресивне	15,6%
9.	Прагматичне	14,6%
10.	Скептичне	13.5%
11.	Телевізійне	8,6%
12.	Цинічне	8,1%
13.	Покоління примирення	5,9%

Таблиця 3

1.	Комп'ютерне	4,35 бал.
2.	Телевізійне	3,43 бал.
3.	Агресивне	3,36 бал.
4.	Скептичне	3,15 бал.
5.	Прагматичне	3.10 бал.
6.	Розчароване	3,06 бал.
7.	Налякане	3,00 бал.
8.	Цинічне	2,97 бал.
9.	Ошукане	2,91 бал.
10.	Прогресивне	2,68 бал.
11.	Покоління надій	2,58 бал.
12.	Втрачене	2.43 бал.
13.	Покоління примирення	2,09 бал.

Результати експертного опитування мають неоднозначний і дискусійний характер, водночас відстежується тенденція збереження потенціалу «комп'ютерного», з одного боку, та певного скептичного ставлення до суспільних новацій, «телевізійно-агресивного» і певною мірою «скептично-прагматичного» покоління. На нашу думку, врахування подібних прогнозів – справа нагальна й перспективна. Адже нинішня

поінформованість та «включеність» студентів в соціальні мережі надзвичайно висока, що вимагає більш варіативної й креативної побудови навчально-виховного процесу.

Звичайно, педагогічний процес як соціально-освітній феномен потребує не лише глибокого та всебічного вивчення, але й вирішення проблем залучення інтелектуальних ресурсів для творчого розвитку суб'єктів соціально-педагогічної взаємодії. В організації та проведенні соціологічних, психолого-педагогічних досліджень студенти налагоджують зв'язки з державними інституціями, які дозволяють реалізувати певною мірою профорієнтаційні завдання ВНЗ та розширити його імідж як науково-методичного та дослідницького центру в регіоні. Водночас, на думку С.А. Щудло, результати моніторингу важливі *студентам* (для самоперевірки), *викладачам* (для корекції методів навчання), *керівникам* освітнього закладу (для ефективного управління якістю освіти), *батькам* (для оцінки якості надання освітніх послуг), *роботодавцям* та *державі*. Він зумовлює відстеження динаміки прояву соціальних орієнтацій та установок різних соціально-демографічних груп населення, уможлиблює здійснення діагностики проявів соціальної активності молоді, дозволяє здійснити вимірювання ступені соціально-психологічної напруженості в різних групах. Тим часом реформування освіти в країні залежить від активної модернізації і вдосконалення державних стандартів освіти та оптимізації системи моніторингу обсягу знань, умінь і навичок студентів й запровадження новітніх морально-етичних засад процесу освіти [8, 159]. Зазначимо, що важливий напрям здійснення освітніх реформ полягає в глибокому і тісному поєднанні фахової підготовки з урахуванням регіональних потреб і можливостей поглиблення та реалізації ресурсного потенціалу суб'єктів навчально-виховного процесу. Водночас моніторинг як метод постійного вивчення навчально-виховного процесу та аналізу емпіричної інформації з метою порівняння базових і нормативних показників й попередження небажаних відхилень у процесах пізнання, спілкування та дозвілля студентської молоді варто запроваджувати в діяльність освітніх закладів. [3] Так, опитані експерти (викладачі РДГУ) вважають, що для поліпшення якості освіти необхідні (див. таблицю 4).

Таблиця 4

1.	Уміння зацікавити студентів навчальним матеріалом.	47,4%
2.	Компетентність та професіоналізм в педагогічній діяльності.	43,8%
3.	Доброзичливе ставлення до студентів.	40,6%
4.	Уміння зрозуміло викласти навчальний матеріал, допомогти розібратися у складних питаннях.	39,3%
5.	Досвід роботи у вищій школі.	39,3%
6.	Комунікативність, уміння вести діалог із студентами.	38,7%
7.	Фахова кваліфікація (наукова ступінь, вчене звання).	36,7%
8.	Постійне удосконалення в професії.	34,2%
9.	Вимогливість до студентів	29,0%
10.	Формування у студентів практичних навичок та умінь.	28,4%
11.	Використання результатів сучасних наукових досліджень, новітньої літератури в галузі навчального предмету.	21,9%
12.	Почуття гумору.	21,3%
13.	Вміння спонукати студентів критично сприймати матеріал, вести самостійний пошук.	18,7%
14.	Використання інноваційних методів презентації навчального матеріалу.	17,4%
15.	Культура мови, інтелігентність.	13,5%
16.	Вміння підтримувати дисципліну в аудиторії.	12,9%
17.	Використання в процесі викладання результатів власних наукових досліджень.	6,4%

Тим часом викладачі університету вважають, що для поліпшення власної педагогічної майстерності варто використовувати (див. таблицю 5).

Таблиця 5

1.	Тренінги, семінари.	46,4%
2.	Підвищення кваліфікації.	43,0%
3.	Спеціалізовану педагогічну літературу.	39,3%
4.	Відвідування занять своїх колег.	33,5%
5.	Методологічні семінари.	27,7%
6.	Зарубіжні наукові джерела.	26,0%
7.	Власні інноваційні педагогічні методики.	25,8%
8.	Пропозиції студентів (матеріали соціологічних опитувань).	19,3%
9.	Матеріали розміщені в Інтернеті.	17,4%

Висновки. Отже, соціально-педагогічний моніторинг сприяє визначенню ступеню дисперсії (відхилення) між запланованими параметрами навчально-виховної моделі та реально отриманими результатами успішності, мотивації, професійної спрямованості суб'єктів навчально-виховного процесу. Універсальність методики моніторингу полягає в можливостях його впровадження в діяльність загальноосвітньої школи, ВНЗ та інших соціальних інститутів освіти і виховання й здійснення оперативної діагностики процесів розвитку здібностей студентської молоді, здобуття умінь займатися самоосвітою та самовдосконаленням, розбудовуючи інноваційні морально-етичні моделі соціальної взаємодії в контексті освітнього простору задля підвищення якості освіти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вербець В.В. Діагностика якості освіти у вищому навчальному закладі: пошуки, проблеми та перспективи / ред. С. Щудло, П. Длугош // Молодіжна політика: проблеми та перспективи: збірник наукових праць. – Дрогобич – Жешув: «Трек ЛДТ», 2016. – Вип. 7. – С. 256-263.
2. Вербець В.В. Методологія та методика соціологічного дослідження: навчально-методичний посібник / В.В. Вербець. – [2-е вид. доп. і перероб.] – Рівне: РДГУ, Інститут соціальних досліджень, 2008. – 231 с.
3. Вербець В.В. Моніторинг навчально-виховного процесу: навчально-методичний посібник / В.В. Вербець. – Рівне: РДГУ, Інститут соціальних досліджень, 2008. – 9 с.
4. Мудрик А.В. Социальная педагогика: учеб. для студ. пед. вузов / под ред. В.А. Сластинина. – М.: Академия, 2000. – 357 с.
5. Орбан-Лембрик Л. Перспективні напрями розвитку соціальної психології в контексті реальних потреб суспільства / Л. Орбан-Лембрик // Соціальна психологія. – 2003. – № 1. – С.16-27.
6. Сокурняська Л. Громадянська ідентичність сучасного українського студентства: чинники конструювання / наук. ред. С.А. Щудло // Молодіжна політика: проблеми та перспективи. – Вип. 3. – Дрогобич: ДДПУ, 2011. – С. 360-364.
7. Сокурняська Л. Методологічні та методичні проблеми міжнародних компаративних досліджень студентської молоді / ред. С. Щудло, П. Длугош // Молодіжна політика: проблеми та перспективи: збірник наукових праць. – Дрогобич – Жешув: «Трек ЛДТ», 2016. – Вип.7. – С. 228-234.
8. Щудло С.А. Вища освіта у пошуку якості: QUO VADIS / С.А. Щудло. – Харків – Дрогобич: Коло, 2012. – 340 с.;
9. Яковлев Д. Освітня політика чи політика versus освіта? / ред. С. Щудло, П. Длугош // Молодіжна політика: проблеми та перспективи: збірник наукових праць. – Дрогобич – Жешув: «Трек ЛДТ», 2016. – Вип. 7. – С. 239-245.

В.В. ВЕРБЕЦЬ. МОНИТОРИНГ ЕСКАЛАЦІЙ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧЕСКОГО ДИСКОМФОРТА ЛІЧНОСТІ

Резюме. В статті аналізується ескаляція соціально-психологічного дискомфорту молодіжної середовища в контексті соціальних трансформацій українського суспільства, пропонуються результати соціально-педагогічного моніторингу ціннісних орієнтацій студентської молоді, представляються рекомендації переведення конфліктного потенціалу індивіда в соціально-продуктивний компонент.

Ключові слова: соціально-психологічний моніторинг, конфліктний потенціал, молодіжне середовище, ескаляція дискомфорту.

V.V. VERBETS. MONITORING ESCALATION OF PERSONAL SOCIAL-PSYCHOLOGICAL DISCOMFORT

The summary. The article deals with the escalation of the social-psychological intensity in the youth surroundings in the context of the social transformation in the Ukrainian society. It is also represented the results of the social-pedagogical monitoring of the youth' values orientations and proposed the recommendations concerning an individual potential in the social productive sphere.

Key words: social and pedagogical monitoring, conflict potential, youth surroundings, escalation of intensity.

Рекомендовано до друку.

Д-р. психол. наук, проф. Р.В. Павелків.

Одержано редакцією 22.04.2016 р.

УДК 371.302

Т.Ю. ГАЛАТЮК

ЗМІСТ МЕТОДОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ УЧНЯ У КОНТЕКСТІ СУЧАСНОЇ ПАРАДИГМИ ПРИРОДНИЧОЇ ОСВІТИ

Резюме. У статті розглядається зміст поняття методологічної культури учня в контексті природничої освіти, визначено її основні компоненти та зв'язки між ними. Показано, що методологічна культура є важливою дидактичною категорією, компонентом природничої освіти, що визначає успішність навчально-пізнавальної діяльності.

Ключові слова: методологічна культура, навчально-пізнавальна діяльність, парадигма природничої освіти, дидактична категорія.

Постановка проблеми. Парадигмальні зрушення сучасної української освіти спрямовані на посилення її гуманітарної компоненти, пошуки ефективних методик і технологій розвитку життєтворчої компетентності людини, її креативності, формування власної дослідницької позиції, готовності вирішувати проблеми, які виникатимуть у майбутньому житті [4].

Зміст поняття “освітня парадигма” є неоднозначним і багатогранним. Це феномен, який має свою теоретичну та методологічну основу і визначається сукупністю відповідних установок, ідей, поглядів, переконань, понять, уявлень, фундаментальних знань, цінностей і технологічних прийомів, що визначають універсальну модель пізнання і організації освітнього процесу та прийняття наукових рішень [11].